

Фурс Тетяна Ігорівна
викладач кафедри германської філології
Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка.
14000 Україна, м.Чернігів, 3-й пров.Надії, б.8.
e-mail: vdovenko000@mail.ru
тел.: +380938630685

Вдовенко Олена Іванівна
аспірант кафедри професійної освіти та безпеки
життєдіяльності Чернігівського національного педагогічного
університету
імені Т.Г. Шевченка.
15200 Україна, м.Щорс, пров.Лермонтова, б.8-А.
e-mail: vdovenkoits@mail.ru
тел.: +380502638305

Фурс Т.І., Вдовенко О.І.

ПОНЯТТЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ ЇХ РОЗВИТКУ В ПРОЦЕСІ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена проблемі формування творчих здібностей в процесі виробничого навчання в умовах професійно-технічних навчальних закладах. Розкриваються поняття «творчість», «творчі здібності». Розглядаються та систематизуються ефективні методи формування творчих здібностей учнів в професійно-технічних навчальних закладах в процесі виробничого навчання.

Ключові слова: *творчість, творчі здібності, методи виробничого навчання, класифікація методів навчання.*

The article is devoted to the problem of creative skills formation in vocational educational institutions. The concept of «creativity», «creative abilities» is analyzed. Methods of students creative abilities formation in vocational educational institutions in the process of production training are discussed and systematized.

Keywords: *creativity, creative abilities, methods, job training , classification methods.*

Стаття посвящена проблемі формування творческих способностей в процесі виробничого навчання в умовах професійно-технічних навчальних закладів. Розкриваються поняття «творчество», «творческие способности». Розглядаються і систематизуються методи формування творческих способностей учасників в професійно-технічних навчальних закладів в процесі виробничого навчання.

Ключевые слова: творчество, творческие способности, методы производственного обучения, классификация методов обучения.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку суспільства, що відзначається процесами глобалізації, євроінтеграції та регенерації світової економіки, соціальним запитом є виховання творчої особистості, здатної самостійно мислити, генерувати оригінальні ідеї, приймати сміливі, нестандартні рішення. Майбутні робітники тієї чи іншої галузі повинні відповідати вимогам нинішнього ринку праці. Психологи наполягають на тому, що учень – це людина, яка має певну обдарованість в певній галузі. На відміну від трудового навчання в школі, що передбачає формування в учнів практичних навичок творчої діяльності, творчого та критичного мислення в процесі вивчення проектної технології [1], процес виробничого навчання в професійно-технічних закладах передбачає подальший розвиток творчих здібностей учнів під час

виробничого навчання. На нашу думку, уроки виробничого навчання і є вдалими підґрунтями для розвитку творчих здібностей, так як учні професійно-технічних закладів мають ширші можливості в контексті програмного, часового та виробничого простору, що об'єктивуються синтезом опанування як теоретичного матеріалу, так і презентуванням унікального продукту власної уяви, творчості, які є корисними для суспільства.

Існує ряд протиріч щодо реалізації творчого потенціалу учнів професійно-технічних навчальних закладів в подальшій професійній діяльності. На даний момент гострою проблемою є відсутність здатності випускників професійно-технічних закладів до самостійного розв'язання проблем, перевага діалектичного мислення над творчим, брак уяви, ініціативи, винахідливості. Наведені факти є доказом недостатнього фокусування уваги на розвитку творчих здібностей учнів саме під час виробничого навчання, яке інтегрує в професійну діяльність в майбутньому.

Метою статті є визначення поняття «творчі здібності» та аналіз методів їх розвитку. Реалізація поставленої мети сприятиме вирішенню ряду важливих питань щодо розвитку творчих здібностей в учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Трактування різними авторами поняття “творчі здібності” визначається їх підходами до трактування природи та сутності зазначеного феномена. Всі підходи до визначення творчості та творчих здібностей можна умовно розбити на чотири групи:

- дослідження продуктів творчої діяльності (роботи Т.Амабайла, Ф. Баррона, Р. Вайсберга, Х. Грубера, Х. Гарднера, В. М. Дружиніна та ін.);
- дослідження впливу соціальних умов (роботи С.Д. Бірюкова, А.М. Вороніна, Е.Л. Григоренко, В.М. Дружиніна, В.І. Кочубея, Т.Н. Тихомирова та ін.);

- дослідження творчої діяльності (роботи Ф. Баррона, О. В. Губенко, К. Джорджтауна, Д. Дьюї, В. М.Козленко, П. Ленглі та Р.Джонса, В. О. Моляко, Я. О. Пономарьова та ін.);

- вивчення особистості суб'єкта творчої діяльності (творця) (роботи Г. Айзенка, Д. Векслера, Р. Стернберга, Л. Термена, У. Уайсберга) .

Пояснюючи свою позицію з питань творчості, відомий психолог Л.С.Виготський зазначав, що "творчою ми називаємо таку діяльність, яка створює щось нове, однаково, чи буде це створене творчою діяльністю будь-якою річчю зовнішнього світу або побудовою розуму або почуття, яке живе та виявляється тільки в самій людині. [2, 237]. Психолог Я. Пономарьов, який дуже широко трактує поняття "творчість", визначав це поняття як "механізм продуктивного розвитку" і не вважав "новизну" вирішальним критерієм творчості [3, 23] . Творчі здібності особистості - це синтез її властивостей і рис характеру, які характеризують ступінь їх відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності і які обумовлюють рівень результативності цієї діяльності [4, 14]. Ми визначаємо творчі здібності учня професійно-технічного закладу як сукупність психологічних особливостей особистості, що визначаються індивідуальним світосприйняттям, унікальним та неповторним підходом до вирішення проблем та задач, що виникають в процесі виробничої діяльності.

Людина у будь-якій сфері її діяльності свою творчість часто пов'язує не лише зі створенням чогось принципово нового, а й може проявляти її на виконавчому рівні, тобто в новому переосмисленні й новому баченні вже існуючого об'єкта чи образу. Для того щоб успішно реалізувати завдання, що виникають у процесі професійної діяльності, необхідно не лише чітко усвідомити мету розробки того чи іншого об'єкта, мету тієї чи іншої проблеми, а й оволодіти методами їх виконання. Термін «метод» походить від давньогрецького слова «методос», що в перекладі означає шлях, спосіб пізнання.

Методи навчання – це способи спільної діяльності викладачів і учнів, спрямовані на розв’язання навчальних завдань. Причому між способами діяльності викладача і способами діяльності учнів існує тісний взаємозв’язок і взаємовідповідність. Методи навчання поділяються на загальні та спеціальні. Загальні застосовуються у навчальних закладах при вивченні різних навчальних предметів; спеціальні - під час вивчення окремих дисциплін.

Правильний підбір методів відповідно до мети та змісту навчання сприяє розвитку пізнавальних здібностей учнів, озброєнню їх уміннями й навичками використовувати здобуті знання на практиці, готує учнів до самостійного набуття знань, формує їхній світогляд.

Сукупність методів викладання того чи іншого предмета є методикою викладання.

Методика навчального предмета - це галузь педагогічної науки, яка досліджує закономірності вивчення певного навчального предмета. До змісту методики як часткової дидактики входять:

- установлення пізнавального й виховного значення даного навчального предмета та його місця в системі освіти;
- визначення завдань вивчення даного предмета та його змісту;
- вироблення відповідно до завдань і змісту навчання методів, методичних засобів та організаційних форм навчання.

Методологія - (від гр., лат. – «metod» і «logos») - це сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в якійсь науці; учення про методи пізнання та перетворення дійсності; діалектичні методи, які є найзагальнішими та діють на всьому полі наукового пізнання, конкретизуються і через загальнонаукову і через часткову методикою.

Класифікація методів навчання - це впорядкована за певними ознаками система методів; групування методів навчання за певними ознаками та встановлення між ними зв'язків.

Найпоширеніші в педагогіці такі класифікації методів навчання:

- за джерелом передачі та сприймання навчальної інформації - словесні, наочні, практичні;

- за характером пізнавальної діяльності учнів - пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемне викладання, частково-пошуковий, дослідницький;

- залежно від основної дидактичної мети і завдань - методи оволодіння новими знаннями, формування вмінь і навичок, перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок; методи усного викладу знань, закріплення навчального матеріалу, самостійної роботи учнів з осмислення й засвоєння нового матеріалу роботи із застосування знань на практиці та вироблення вмінь і навичок, перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок;

- класифікація з точки зору цілісного підходу до діяльності у процесі навчання - методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; стимулювання й мотивація навчання, контролю, самоконтролю, взаємоконтролю і корекції, самокорекції, взаємокорекції в навчанні.

Найбільш поширеною в дидактиці останніх років, як показує аналіз, є класифікація методів навчання, яку запропонував видатний дидакт Ю. Бабанський. За його підходом, доцільно виділяти чотири великих групи методів навчання.

I група - Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності.

II група - Методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності.

III група - Методи контролю (самоконтролю, взаємоконтролю), корекції (самокорекції, взаємокорекції) за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності.

IV група - Бінарні, інтегровані (універсальні) методи.

Викладач, використовуючи власні розробки, може застосовувати свою методику реалізації кожної теми, може внести відповідні корективи та доповнення до запропонованих розробок, виявити свою педагогічну майстерність, ініціативу та творчість.

Ми виділяємо такі методи виробничого навчання для розвитку творчих здібностей учнів в процесі виробничого навчання в професійно-технічних навчальних закладах:

1. Пояснювально-ілюстративний (бесіда, екскурсія, лекція, робота з технічною літературою);
2. Репродуктивний (складання за зразком або за кресленням, виготовлення по пам'яті);
3. Алгоритмічний (алгоритми розв'язання винахідницьких задач);
4. Евристичний (раптовий пошук, організуючі поняття, контрольні питання);
5. Дослідницький (спостереження, аналіз-синтез, індукція-дедукція, абстрагування, конкретизування, узагальнення).

Кожен із цих методів може бути використаний у різних формах: масовій, груповій, індивідуальній. При цьому засобом впливу цих методів може виступати як слово, так і дія. Використання будь-якого з методів передусім підпорядковане єдиній меті: розвитку технічно-творчих здібностей, які включають у себе розвиток творчого мислення, вміння у

кожному конкретному випадку ставити передумову, обирати серед них проблему, розв'язувати її, робити висновки.

Пояснювально-ілюстративні методи доцільно використовувати на заняттях з виробничого навчання з виховною метою. Це лекції, розповіді з демонстраціями слайдів, фотографій та інших ілюстративних матеріалів, захист учнями розроблених ними проектів, екскурсії на виробництво, тощо. Використання цих методів не лише спрямоване на повідомлення учням нових відомостей, а й на створення певного емоційного мікроклімату, робить з учнів активних співучасників процесу пізнання. Досвід роботи майстрів виробничого навчання показує, що технічна творчість дає учням не тільки практичні знання, а й зацікавлює їх тайною пізнання, показує, що на сучасному рівні технологічних процесів є різні підходи до вирішення проектно-технологічних завдань. Успіх цих методів визначається наявністю чудових наочних посібників, систематизованих ілюстрацій, що показують шляхи формування та розвитку змісту тих чи інших понять та уявлень про технологічні процеси. У роботі майстра виробничого навчання ілюстрації мають розкривати найцікавіші та конкретні питання, які виникають в учнів. Застосовуючи пояснювально-ілюстративний метод у виробничому навчанні важливо широко використовувати ілюстративні матеріали, заохочувати учнів до роботи з технічною літературою, формувати вміння захищати власні судження та проекти, допомагати учням чітко й точно формулювати висновки, стежити за правильним використанням технічних термінів та понять [5, с. 58].

У психології поняття репродукції включає в себе відтворення утриманого в пам'яті. Стосовно роботи на уроках виробничого навчання репродуктивні методи включають спільні дії майстра та учнів у відтворенні технологічного процесу, необхідного для отримання об'єкта праці [6, с. 97]. Репродуктивні методи найчастіше використовуються на початку засвоєння певної теми.

Формулюючи завдання в загальному вигляді, учні часто пов'язують їх із необхідністю, наприклад, підвищувати продуктивність праці, тощо. Тому необхідно допомогти учням перейти від загального завдання до конкретного, тобто до елементарних складових, виконання яких не викликає особливих утруднень. Такий підхід до розв'язання різного роду завдань дозволяє чіткіше планувати послідовність виконання певних робіт в процесі виробничого навчання.

Загальновідомо, що людині властиве наслідування: сам розвиток і навчання дитини – це процес довгострокового наслідування дорослих. Наочно цей метод виявляється і в процесі виробничого навчання. Метод пошуку аналогів ґрунтується на тому, що в основу нової конструкції може бути покладена вже існуюча. Якщо проаналізувати метод аналогів, то він складається з таких етапів: спочатку пропонується повний, а потім частковий пошук аналогів форм або операцій. У процесі виробничого навчання потрібно якомога більше використовувати наочні засоби, тобто діючі моделі, механізми, навчальні фільми, плакати, тому що власний досвід учнів може бути ще не досить великим і їм ніде брати аналогі.

Метод реконструкції протилежний попередньому і базується на внесенні змін до існуючого об'єкту, у його структуру та функції. Використання цього метода пов'язане з пошуком нових оригінальних розв'язків. Учні пропонується відома конструкція, і вони повинні створити нову, протилежну за структурою чи функцією. При використанні цього методу головним є дати учням повну свободу. Зате на підсумковому етапі роботи кожен варіант необхідно проаналізувати й оцінити згідно з вимогами науки й техніки.

Метод комбінування – це створення моделей за допомогою поєднання деталей або окремих функцій з інших конструкцій. Цей метод тісно пов'язаний з двома попередніми і спрямований на пошук нових підходів. У техніці дуже багато об'єктів побудовано саме за допомогою комбінування

елементів вузлів, блоків із різних конструкцій, а в результаті одержується зовсім нова конструкція.

У повсякденному житті часто бувають ситуації, коли застосовувати якийсь певний метод неможливо. Тоді використовують метод цільового експериментування. Психологи, які вивчають творчу особистість, установили, що у багатьох винахідників конструктивні ідеї часто виникають при “контакті” з думками інших. Поряд із цим існує евристичний метод розвитку процесу технічної творчості. Суть цього методу полягає у використанні при пошуку розв’язання проблемних завдань завчасно підготовлених запитань. Винахідник відповідає на ці запитання і в зв’язку з ними аналізує своє завдання [7, с. 95]. Аналіз винахідницької діяльності дозволяє прийти до висновку, що в методі контрольних запитань виникає потреба, коли інші методи при виконанні пошукових завдань не дають результатів.

Досліджуючи творчу діяльність учнів, що ґрунтується на базі виробничого навчання, ми маємо справу зі специфічною формою практичної діяльності. За характером – це експеримент, за спрямуванням – виробнича діяльність, за завданням – навчання і виховання. Експеримент такого роду є для учнів засобом впровадження у своїй діяльності їх власних практичних знань, що наочно обґрунтовують шляхи переходу від пізнання законів натуральної природи до пізнання особливостей їх дії в умовах техніки і матеріального виробництва. Навчально-виробничий технічний експеримент, виступаючи як результат засвоєння теоретичних знань і виробничих навичок, є потужною єдиною ланкою теорії та практики в професійній освіті. Він вочевидь демонструє взаємозв’язок науки і виробництва. Навчально-виробничий експеримент як процес технічно-творчої діяльності вимагає від учнів, крім знань основ природничих наук, трудових умінь і навичок, ще й ґрунтовного ознайомлення з характером і специфікою виробництва, стосовно якого здійснюється експеримент.

Застосування будь-якого із перерахованих методів у діяльності учнів з метою розвитку творчих здібностей в процесі виробничого навчання залежить від матеріально-технічної бази, тобто наявності демонстраційних стендів, технічних засобів навчання, різноманітних наочних посібників, установок, діючих моделей, технологічного устаткування.

Проблема розвитку творчих здібностей учнів в процесі виробничого навчання є на сучасному етапі актуальною. Для вирішення цієї проблеми ми пропонуємо застосовувати різноманітні шляхи і методи розвитку творчості та творчих здібностей учнів професійно-технічних навчальних закладів в процесі виробничого навчання.

Висновки. В результаті проведеного теоретичного аналізу було визначено поняття «творчість» та «творчі здібності». На основі опрацьованих наукових методико-педагогічних робіт було реалізовано відбір методів формування творчих здібностей та розвитку творчої особистості учнів професійно-технічних навчальних закладів. А саме:

- пояснювально-ілюстративний;
- репродуктивний;
- алгоритмічний;
- евристичний;
- дослідницький.

На нашу думку, вище зазначені методи найефективніше реалізують процес формування творчих здібностей в умовах навчання в професійно-технічних навчальних закладах. Подальшою перспективою дослідження є розробка педагогічної моделі формування творчості в учнів ПТНЗ в процесі виробничого навчання та конкретизація прийомів формування творчих здібностей, критеріїв оцінки та методів перевірки рівня сформованості творчих здібностей, включення даних методів до робочої програми курсу виробничого навчання .

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Трудове навчання. 5–9 класи. Нова редакція (авт.: В. М. Мадзігон та інші);
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте // Выготский Л.С. Психология развития ребенка. - М.: Смысл-Эксмо, 2003. - С.235-326;
3. Пономарев Я.А. Психология творчества и педагогика. - М., 1976. - 280 с.;
4. Рагозіна В. Підготовка вчителя до розвитку творчих здібностей молодших школярів // Шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу в початкових класах та дошкільних закладах: Збірник статей за матеріалами міжвузівської науково-практичної конференції. Редкол.: О.С. Чернова (відп. ред) та ін. - Полтава. - 1996. - С.12-19;
5. Трудове навчання: 5-9 класи: Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Шкільний світ, 2001. – 312 с.
6. Коберник О.М., Ящук С.М. Методика організації проектно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання: Навчально-методичний посібник. – Умань, 2001. – 82 с.
7. Рапацевич Е.С. Формирование технических способностей у школьников. – Минск: Народна освіта, 1987. – 95с.